

**ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՅՈՒՅԵԼԵՆԱԿԱՆ
ՀԱՆԴԵՍՆԵՐԸ Ս. ԷԶՄԻԱՇՆՈՒՄ**

Ամսիս 11-ից էջմիածնում տիրում էր մի արտասովոր կենդանութիւն ու իրարանցում, թէ վանական կառավարութիւնը և թէ յորիկնական կարգադրիչ յանձնաժողովը կատարում էին փութկոտ կարգադրութիւններ, մեծագոյն տօնը ըստ արժանոյն տօնելու և հետաւոր վայրերից սպասուող հիւրերին պատշաճ կերպով ընդունելու համար:

Անչափ եղաւ մեր զարմանքը, երբ տեսանք, որ դեռ մի քանի օր առաջ էջմիածին են ժամանել զանազան հեռուոր տեղերից մի խումբ պատգամաւորներ և այդպիսով մասամբ դժարացրել կարգադրիչ Յանձնաժողովի գործունէութիւնը:

Հետեեալ օր առաւօտեան վաղ էջմիածին հասան պատգամաւորների նւրանոր խմբեր, ջանալով չզրկել տեղի ունենալիք ոչ մի ծիսակատարութիւնից ու հանդիսից: Թէ կայարանը և թէ Երևան տանող ճանապարհները վխտում էին կառքերով և օմնիբուսներով:

Եղանակը խիստ պայծառ ու գեղեցիկ էր. աշնանային արևը մի հաճելի շերմութեամբ տաքացնում էր երկիրը և այսպիսով նպաստում էր էջմիածնի հիւրերին՝ վայելել թէ՛ բնութեան և թէ՛ վանական կառավարութեան հանդէս բերած բոլոր բարիքները:

Ուրբաթ առաւօտից սկսեցին զարգարել վեհարանը, Մայր տաճարը, Մատենադարանի ու Ճեմարանի շէնքերը: Վեհարանի զլխաւոր մուտքի վերայ կախած էր Կէորգ V վեհափառ կաթողիկոսի մեծադիր դունաւոր պատկերը և մի վէլդիլ 1500 և 400 թւականներով: Մայր տաճարի արևմտեան դռան աջ ու ձախ կողմերում կախած էր Ս. Մեսրոպի և Ս. Սահակի նախփոքրադիր և ապա գունաւոր մեծադիր պատկերները, նրանց մէջ տեղը մի հայկական խաչ, իսկ զանգակատան գմբէթի մէջ դրւած էր կաթողիկոսական դրօշը: Ճեմարանի հիւսիսային պատի վերայ կախած էին թարմ բոյսերի գիրլեանդներ, բաղմաթիւ դրօշակներ և ս. Մեսրոպի և ս. Սահակի մեծադիր պատկերները:

Ուրբաթ առաւօտեան ժամը 10-ին արդէն հաւաքւած պատգամաւորների մի խումբ ներկայացաւ Վեհափառ Կաթողիկոսին իր շնորհաւորութիւններն յայտնելու համար: Վեհը ընդունելով թւով քսան պատգամաւորներին օրհնեց նրանց և առաջարկեց նստիլ և մնալ մի քիչ իր մօտ: Այդ ժամանակ պ. Համբարձում Առաքելեանը յանձնեց Վեհափառին Պօղոս փաշայ Նուպարի նամակը, որով վերջինս իր ցաւն էր յայտնում Հայոց հայրապետին, որ ինքը անկարող պիտի լինի, իր սիրեցեալ ազգայինների հետ և նրանց շրջանում տօնել հայ գրի 1500-ամեայ փառաւոր յորելեանը:

Այս բանն յայտարարելուց յետոյ Առաքելական յանձնեց Վեհափառին այդ աղնիւ ու մեծանուն հայր նամակը: Պ Առաքելական յայտնեց նաև որ Պօղոս փաշան մի առանձին գրութեամբ խնդրել է իրան, լինել իր ներկայացուցիչը յորելեանական հանդէսների ժամանակ: Քառորդ ժամից աւել տեղող զրոցատարութիւնից յետոյ Վեհափառն օրհնեց և արձակեց պատգամաւորներին: Դուրս գալով վեհարանից պատգամատարութիւնը ուղևորեց զէպի մատենադարանի շէնքը ներկայանալու կաթողիկոսական տեղապահ Յուսիկ արքեպիսկոպոսին, որին նակայն ներկայանալու բաղդ շունեցաւ: որովհետև այդ ժամանակ արհին գտնուում էր սիւսոյում:

Ապա մենք նոյն կազմով ներկայացանք ժերուենազարդ Սուքիաս արքեպիսկոպոսին իր աղբատիկ ու համեստ բնակարանում:

Ընդունելով աշխարհի գանազան ծայրերից եկած պատգամատարներին նորին Սրբազնութիւնը համարեց և օրհնեց ամեն մէկին առանձին-առանձին:

Դուրս գալով արհու մօտից, մենք տեսանք նոր հասած պատգամատարների թագմաթիւ խմբեր: Այդ օրը հեռաւոր տեղերից եկած մի խումբ պատգամաւորներ, որոնց թւում և տողերիս զբրոզն այցելեցինք Ջւարթնոց եկեղեցու և Արտաշատ քաղաքի աւերակներըն ու նրանց վերստին կիանքի կոչող բարձրապատիւ Սաչիկ ծ. վարդապետին:

Այցելողների բաղդից Ջւարթնոցումն էր գտնուում ժրաշան և եռանդուն Սաչիկ վարդապետը: Մեր յարգանքի ու շնորհակալութեան առհաստիցան տալով հայր Սաչիկին վերադարձանք ս. Էջմիածին:

Հասաւ վերջապէս ուրբաթ օրւայ երեկոն, երբ սկսելու էր սրբազան տօնակատարութիւնը:

Ժամը 4-ին Մայր տաճարի զանգակներն սկսեցին ղօղանջել մի արտասովոր հանդիսաւորութեամբ: Վեհարանում հաւաքեց ամբողջ միաբանութիւնը և պատգամաւորները:

Ժամը 4¹/₂-ին Վեհափառ Հայրապետը իր առջևից ունենալով ամբողջ միաբանութիւնը և յետից պատգամաւորների խումբը հանդիսաւոր թափփոյով իջաւ Մայր տաճարը:

Երեկոյեան մինչև ուշ գիշեր տաճարի և վեհարանի շուրջը խոն: Ծ էր մի մեծ բազմութիւն որն զբոսնում էր էլիկարական գոյնզգոյն լուսաւորութեան տակ:

Մինչև ուշ գիշեր նազում էր Աղէքսանդրապօլից բերած վիւտորական կրած շտապան խումբը:

Ինչպէս յայտնի էր նախապէս յայտարարած օրակարգից բուն տօնակատարութիւնն սկսելու էր շաբաթ օրւանից և այդ օրւայ առաւօտեան ժամը 8-ին կատարելու էր հանդիսաւոր ուխտերթ զէպի Օշական, զէպի մեծ բարերարի սրբազան գերեզմանը:

Այդ օրը առաւօտեան վաղ էջմիա-

ձին հասան մնացած պատգամաւորնե-
րը, որոնց թիւը 75-ից անց էր և ո-
րոնք եկել և նշանակւած էին աշխար-
հի բոլոր կողմերում գտնւած հայ
զազութների կողմից:

Եկող պատգամաւորներին մէջ կային
յայտնի գրադէտներ, հրապարակա-
թօսներ, ուսուցիչներ, հասարակական
գործիչներ, և անձնաւորութիւններ,
որոնք ցանկացել էին այդ մեծ տօնին
գտնուել էջմիածնում:

Կովկասի բոլոր քաղաքներից ամե-
նից մեծ համակրութիւնը ղէպի մեր
համազգային յոբելանը ցոյց էր տը-
ւել Բագի քաղաքային դուման, ու-
ղարկելով երեք պատգամաւորներ,
Բաղում ընակւող երեք ազգութիւն-
ներին պատկանող անձնաւորութիւն-
ներից:

Թուրք ժողովուրդը յանձին բարե-
կիրթ ու լուսամիտ Հաբիբ բէգ Ման-
մատ Բէգովի և ուսւ տարրը յանձին
Իլիշկինի և վերջապէս հայ ազգա-
բնակութիւնը յանձին բանաստեղծ
Յովհաննէս Յովհանիսեանի ունէին ս.
էջմիածնում իրանց արժանաւոր ներ-
կայացուցիչներ:

Այն էլ չմոռանանք յիշատակել, որ
թւով ամենից շատ պատգամաւորներ
ուղարկել էր Թիֆլիս քաղաքը և ապա
Աղէքսանդրապօլը, իսկ Երևանը չու-
նէր և ոչ մի պատգամաւոր:

Թիֆլիսի պատգամաւորներին մէջ կայ-
ին և տիկիներ, որոնց մէջ աչքի

էր ընկնում մեր բոլոր հասարակակա-
ն գործերի մէջ ջերմ մասնակցութիւն
ունեցող և յայտնի բարեգործուհի տի-
կին Հայկանուշ Մարտիրոսեան:

Ժամը 8-ին վանքի դրսի հրապա-
րակը ծածկւած էր կառքերով և ժո-
ղովրդի բազմութեամբ: Ամեն ոք շտա-
պում էր կառք վարձել և մասնակից
լինել հանդիսաւոր ուխտերթին: Յո-
րելեանական յանձնաժողովի կարգա-
դրութեամբ պատգամաւորների համար
վարձւած էին 32 կառքեր:

Ժամը ուղիղ 8¹/₂-ին Վեհափառ
Հայրապետը իր շքախմբով գուրս ելաւ
վեհարանից և նստելով իր սեփական
կարեւոր հրաման տւեց առաջ շարժը-
ւել շքերթը: Վեհի առջևից տանում
էին հայրապետեկան խաչն ու գաւա-
զանը, իսկ նրա կառքի վերայ նստել
էին շաթիրները իրանց կարմիր հա-
մազգետներով: Հայրապետական կառ-
քի առաջից և յետից գնում էին 50
կառքերի մէջ նստած պատգամաւոր-
ներ և մասնաւոր անձինք:

1¹/₂ ժամից յետոյ հանդիսաւոր զը-
նացքը հասաւ Սշահան: Գիւղը զար-
դարւած էր ծառերի և բոյսերի տերե-
ներով: Եկեղեցու բակի առջև Վեհա-
փառն իջնելով կառքից մտաւ ամպհո-
վանու տակ և դիմեց ղէպի դպրոցի
ղէնքը, ուր նախապէս պատրաստւած
էին սենեակներ Վեհի, միաբանութեան
և բոլոր պատգամաւորների հանգստու-
թեան համար:

— Եկեղեցու բակն ու գլորոցի շէնքը
գորգարւած էին զերթունդներով, զը-
րօշակներով, գորգերով և վէճերներով,
Մկեաց հանդիսաւ որ պատարագը Օ-
շականի եկեղեցում. պատարագին էր
գերազանց Մանուկ եպիսկոպոս Այ-
վասեան : Պատարագի սկզբից ներկայ
եկաւ Վեհափառ Հայրապետը, միաբա-
նու թիւնն ու պատգամաւորութիւնը :
Եկեղեցում երգում էր նեմարանի ա-
շակերտական քառամասն խումբը : Բա-
ցի խմբից իր քառոցը ձայնով մի քանի
լարականներ երգել էջմիածնում գրա-
նուղ յայտնի երգիչ պ. Տ. Եւարտզե-
ան :

Պատարագի միջոցին Սուրբ-Սուրբնի
երգիցողութեան ժամանակ զլուս տա-
լով Վեհափառն բոլոր հոգևորական-
ների մէկ-մէկ զնացին և երկրպագե-
ցին ու Մեծարգի շիրիմը, բարձրաս-
տիան հոգևորականներից յետոյ նոյն
կարգով Վեհի առջին անցնելով, ի-
րանց ու յառ կատարեցին ու Մեծար-
գի գերեզմանին նաև պատգամաւոր-
ները : Այդ ուխտի կատարումից յետոյ
սկզբին — Տարագի խմբագիր պատ-
գամաւոր պ. Տիգրան Եւարտանը
հարգուեց ու Մատուցի գերեզմանի
վերայ տեղի ունեցող պատարագի ժա-
մանակ, Նրա օրինակին նետեցին
նաև միւսները, որոնք պայմանաւորե-
ցան հարգելու նետեալ օրը ու էջ-
միածնի տանքում :

Պատարագից յետոյ սկսեց բուն
հանգիստը :

— Եկեղեցու բակում գլորոցի շէնքի
առջև քառոցեայ շինում էր ամբիւն
ճառարանների համար, Վեհափառ Հայ-
րապետը, բարձրաստիճան հոգևորա-
կանն ու պատգամաւորները Նը-
սան իրանց համար որոշած տեղերում :
Արտասանեցին ու կարգադրեցան ը-
սանքի աւելի ճառեր, որոնցից ոչա-
գրասներն էին Մոսկուայի նայերի և
Լազարեան ճեմարանի ներկայացուցիչ
պ. Կուսկեանի ճառը, Քիֆիտի գա-
նահակների ուսուց պ. Միլեանի,
Քուրբ պատգամաւոր-Հարիրէլ Մու-
ճուս Բէկրօվի, Ք. Ալթունեանի և մի
քանի այլոց ճառերը : Ենասորական
խումբ ասացին մի քանի պատգամաւոր-
ներն : Ուղբերն այդ ճառերի քովան-
գականութիւնը անճար և և այդ քանը
մէկ թոյլ շի աւինս Ախուրեանն թեր-
թի սուղ էջերը, սակայն շնք կարոց
շաւի, որ բոլոր այդ ճառերի մէջ էլ
մի անասնման յարգանք ու պատկե-
րանք կար զէպի տառերի գոշի սր-
բազար անձնասորութիւնը, մի ուխտ
Նրա գերեզմանի վերայ՝ սրբել մեծ
Մեծարգի ճարսած տառերն և այդ տա-
ռերի շնորհի մինչև այժմ պահպանե-
մի գիտապանծ լիղում. ամուր պանել
այդ սրբազան ասանդը, ասանց որին
մեք գոյութիւնը յարաստ լինել չի կա-
րող :

Ժամը 2-ը քառորդ անց Վեհափառ
Հայրապետի կարճատև աղօթքով փակ-
եց հանգիստը :
Ապա հերթերին առաջնորդեցին զ-

պի գլորոցի սենտակները ուր բոլոր
ներկայ եղողները համար պատրաստ-
ւած էր նախաճաշ : Այստեղ էլ արտա-
սանեցին քառականոց Ամենայն
Հայոց Կաթողիկոսի, էջմիածնի բար-
գաւանման ու բարբորութեան միաբա-
նութեան և պատգամաւորների կենացը :

Նախաճաշից յետոյ Օշականի զրդ-
րոցի հոգարարութիւնը օգուտ բաղե-
լով զէպիցի հանդամակութեան քառեց
պատգամաւորների մէջ յօգուտ իրենց
արդէն ճաշած զպրոցի, որին Վեհա-
փառ Հայրապետը իր միջոցներից ա-
ռաջուց ներկի էր 300 բուրբ : Հաւաք-
եց 500 բուրբուց աւելի բացի Կաթո-
ղիկոսի ներքած զուսուրից :

Ժամը 4-ին վերջացաւ հանդիսաւոր
նախաճաշը և Վեհի իր շուրջը ունե-
նալով բազմաթիւ կուրբի՝ նոյն թա-
փորով, եկեղեցու զանգակների ներ-
դաշնակութեամբ նետացաւ Օշականից :

Մինք նորից համարեցինք Հայ
ազգի մեծ բարերարի սրբազան անի-
նը և յորդ ու յախուսն զպատգամաւորնե-
րի պատճառած յոյզերով ու մտորու-
մերով նետեցինք զնացքին :

Ժամը 5-ին զնացքը կանց առա-
ն էջմիածնի Տրդատայ զսան ճառ : Մայր
տաճարի զանգակների զղաճաշիւնը ա-
ւետում էր Հայրապետի վերաբարձ-
րութի բովում Եւսապեմ էր զիւրուական
երաժշտական խումբը և մի խումն

բազմութեան շրջապանէլ էր Վեհա-
քանն ու Մայր տաճարը :

Ժամը 6-ին տեղի ունեցաւ հանդի-
սաւոր ճաշ, իսկ 9-ին Փերապետի
կարապետ եպիսկոպոսը մասնապա-
րանի պատկերասրահում զստիտուց
« Հայոց նախնի թարգմանական գրա-
կանութեան » մասին, որի մասին մեք
կիտակը նետեալ անդամ : Այդ զի-
ցից տեղի ունեցաւ նաև մի շրջի Տը-
րափառութիւն, որ տեղի մինչև ժամը
12-ը :

Հետեան օրը, նոկտեմբերի 13-ին
ժամը 10-ին սկսեց ու պատարագը
պատարագին էր ձերուճապարզ Սու-
բխաւ արքեպիսկոպոսը :

Ճաճարում անցր զեկու տեղ չկար :
Պատգամաւորները կանգնած էին ըն-
մում : Երգում էր ճեմարանի քառա-
մասն խումբը : Պատարագից յետոյ տե-
ղի ունեցաւ հայրապետական մաղթանք :
Այդ ժամանակ պատգամաւորներից
չառեքը, նախապէս արած որոշման
համաձայն ընդունեցին սուրբ հաղոր-
դութեան խորհուրդը :

Այդ օրը ճեմարանում տեղի ունե-
ցաւ մի շրջի ցերեկայթ Վեհափառի,
միաբանութեան և պատգամաւորների
ներկայութեամբ, որը թողցեց խիստ
հանելի սպասուրութիւն և սրի մասին
մեք կիտակը մանրամասն նետեալ
անդամ :